УДК 316.346.2-055.2:023.5

Світлана Польовик,
кандидат наук
із соціальних комунікацій,
науковий співробітник НБУВ

Характерні особливості гендерної сегрегації в бібліотеці

У статті проаналізовано гендерні аспекти становища жінок як ІТ-фахівців у бібліотеці. Проблему розглянуто на основі аналізу фахового журналу "Наукові й технічні бібліотеки", спрямованого на визначення особливостей гендерної сегрегації авторів публікацій. Запропоновано шляхи подолання гендерної нерівності серед ІТ-персоналу бібліотеки.

Ключові слова: *професійна сегрегація, гендерні дослідження, ІТ-фахівець, бібліотека.*

Переорієнтація сучасного суспільства актуалізує гендерні аспекти, зокрема у визначенні ролі та місця жінок у професіях, пов'язаних з інформаційними технологіями (далі — ІТ).

Значний інтерес становлять гендерні питання ІТ у такій важливій галузі інформаційної та культурної діяльності суспільства, як бібліотечна. Зауважимо, що професія бібліотекаря давно вийшла за межі суто жіночої, чому передусім сприяв розвиток ІТ. Беззаперечно, сьогодні в цій галузі ІТ-фахівцям належать провідні позиції, оскільки їхня діяльність сприяє формуванню нової моделі бібліотечного простору. Однак, згідно зі статистикою, хоча чоловіки становлять лише третину персоналу бібліотеки, саме вони обіймають більшість посад в ІТ-відділах книгозбірень.

Отже, сьогодні спостерігаємо розбіжність між потребою збільшення присутності жінок серед ІТ-фахівців у бібліотеці та наявністю різноманітних перешкод, які обмежують кар'єрне зростання і висхідну соціальну мобільність слабкої статі. Розуміння того, чому жінки в бібліотеці рідше позиціонують себе як ІТ-фахівці, сприятиме організації заходів для виправлення гендерної сегрегації (пізнолат. segregatio — відділення).

Науково-теоретичну основу пропонованої розвідки становлять праці вчених, які заклали основи гендерних досліджень бібліотечної професії. Зокрема, йдеться про таких науковців, як М. Уілсон, Б. Расмуссен, С. Діксон, М. Хакансон, М. Ламонт, Х. Алксніс, Г. Х'юстон, Н. Ремсі, М. Шабаліна, Д. Равінський, А. Чернишова, Л. Сокальський, В. Осаула, А. Шаліганова та ін. Попри фундаментальність їхніх робіт, невирішеною є низка питань з гендерної професійної сегрегації в контексті стрімкого впровадження ІТ у роботу бібліотек.

Мета публікації — дослідити особливості гендерної професійної сегрегації ІТ-спеціальності в бібліотеці на основі контент-аналізу публікацій російського фахового журналу з бібліотечної справи "Наукові й технічні бібліотеки" за 2013—2015 рр.

Об'єктом контент-аналізу слугували всі номери російського щомісячного науково-практичного журналу для фахівців бібліотечно-інформаційної та споріднених галузей "Наукові й технічні бібліотеки" (далі — "НТБ") за 2013—2015 рр., а вибіркою — заголовки рубрик і статей. Для проведення дослідження обрано саме це видання, оскільки на його сторінках, окрім висвітлення проблем теорії та методології, термінології, історії бібліотек, підвищення кваліфікації, безперервної освіти кадрів і книгознавства, публікують матеріали, пов'язані з багатьма аспектами ІТ у бібліотеках усіх типів, зокрема значну увагу приділено питанням розробки та впровадження нових ІТ [1].

У ході контент-аналізу переглянуто 36 номерів журналу "НТБ" і 304 заголовки статей. У дослідженні не враховано огляди, рецензії, короткі повідомлення тощо; проаналізовано відомості про кожного автора публікацій.

Результати контент-аналізу свідчать, що на сторінках журналу за досліджуваний період уміщено публікації 176 жінок, яким належать 155 матеріалів, і 172 чоловіків — авторів 149 статей. З'ясовано, що індекс репрезентованості жінок і чоловіків у виданні становить 16% (58% жінок та 42% чоловіків), тобто зафіксовано незначний дисбаланс гендерної сегрегації на користь жінок. Отже, констатуємо зростання ролі, яку відіграють жінки ІТ-спеціальностей у бібліотеці, оскільки вони частіше публікуються у фахових журналах з технічним ухилом.

Динаміка цього показника упродовж аналізованого періоду доволі нестабільна. Кількісний пріоритет матеріалів авторів-жінок у журналі характерний для 2013 р., протягом якого вони оприлюднили 59 статей (66%), тоді як на частку чоловіків припало лише 30 матеріалів (34%) (діагр. 1). Для 2014 р. притаманна гендерна асиметрія на користь чоловіків: вони умістили 57 статей (58%), тоді як жінки — 41 (42%). Надалі зафіксовано тенденцію до зростання кількості статей, які написали чоловіки, — 63 (53%) і зниження творчої активності жінок — 54 матеріали (47%).

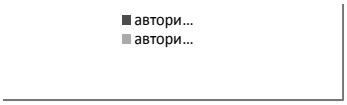

Діагр. 1. Динаміка представлення на сторінках журналу "Наукові й технічні бібліотеки" гендерної сегрегації серед авторів публікацій за 2013—2015 рр.

Загалом, результати дослідження демонструють позитивну динаміку представлення публікацій жінок-авторів на сторінках журналу "НТБ". Більшість матеріалів фахового видання з технічним ухилом належить жінкам, які все частіше долучаються до розробки і впровадження автоматизованих технологій і систем у бібліотеці.

У дослідженні до уваги бралися всі статті видання, оскільки його тематику зосереджено на проблемах ІТ. Однак наявність рубрик "Проблеми інформаційного суспільства",

© Польовик С., 2016

"Автоматизовані технології і системи", "Електронні ресурси. Електронні бібліотеки" дає можливість конкретизувати гендерну нерівність авторів публікацій у контексті вивчення проблеми, яка безпосередньо стосується ІТ у бібліотеці. Зокрема, виявлено 98 публікацій з питань ІТ, що становить 32% загальної кількості матеріалів.

Показники чисельності матеріалів жінок і чоловіків у цих рубриках доволі нерівномірні, проте результати контент-аналізу свідчать, що чоловіки частіше зверталися до окресленої проблематики — 53 статті (54%), а жінки висвітлили проблеми ІТ лише у 45 матеріалах (46%). Очевидно, що чоловіки лідирують як автори статей з ІТ у бібліотеці, зокрема дисбаланс гендерної сегрегації становить 8% на їхню користь.

Проте спостерігаємо певні позитивні зрушення щодо активності жінок у публікації статей з ІТ упродовж обраного періоду. Згідно з даними контент-аналізу, 2013 р. жінки опублікували 15 статей (33%), 2014 р. — 13 (29%), 2015 р. — 17 (38%). Відповідно, розподіл публікацій з ІТ авторів-чоловіків такий: 2013 р. — 21 стаття (39%), 2014 р. — 18 (34%), 2015 р. — 14 (27%). Отже, протягом 2013—2015 рр. число матеріалів, авторами яких є жінки, зросло на 5%. За кількісної переваги чоловіків, які представили результати досліджень у рубриках з технічним ухилом, наявна тенденція до подолання жінками гендерних стереотипів, зокрема щодо оприлюднення власних наукових розвідок на сторінках журналу "НТБ".

Переходячи від загального аналізу журналу стосовно гендерної сегрегації матеріалів до детальнішого, виокремимо важливу категорію — співавтори. Таких матеріалів у виданні незначна кількість — 63 статті (21%), проте водночас саме ця категорія змінює загальну статистику не на користь жінок.

Динаміка оприлюднення публікацій, створених у співавторстві, свідчить, що частота їхнього виходу протягом аналізованого періоду має тенденцію до скорочення. Якщо 2013 р. колективу авторів належало 29 статей (46%) — третина від загальної кількості публікацій цього сегмента, то надалі зафіксовано зменшення числа спільних проектів: 2014 р. — 19 статей (30%), 2015 р. — 15 (23%).

Аналізуючи цю категорію авторів за статевою належністю, зауважимо, що чоловіки в співавторстві оприлюднили 39 матеріалів (53%), тоді як співавтори-жінки — 29 (47%). Найменша кількість публікацій, співавторами яких є жінки, припадає на 2013 р.: 9 (42%), тоді як чоловіки умістили 12 (58%). Активність жінок-співавторів припадає на 2014—2015 рр.: на сторінках журналу вони представили відповідно 10 (48%) і 11 статей (42%). Співавтори-чоловіки опублікували в 2014 р. 11 матеріалів (52%), у 2015 р. — 15 (58%). Спираючись на ці дані, констатуємо помітну різницю у презентації публікацій співавторів: очевидна гендерна нерівність, яка становить 10% на користь чоловіків.

У ході контент-аналізу категорію "співавтори" розподілено на три підкатегорії: співавтори-жінки, співавтори-жінки і чоловіки, співавтори-чоловіки (діагр. 2).

На сторінках журналу найширше представлено категорію "співавтори-чоловіки" — 27 статей (43%), зокрема, 2013 р. — 9 (33%), 2014 р. — 10 (37%), 2015 р. — 8 (30%). Загалом матеріали чоловіків, як колективу авторів, на сторінках журналу становлять переважну кількість.

У співавторстві жінок і чоловіків упродовж досліджуваного періоду опубліковано 21 статтю (33%). У журналі "НТБ" 2013 р. цю підкатегорію представлено 6 матеріалами (29%). Аналіз за 2014 р. свідчить, що співавтори жінки і чоловіки опублікували 8 статей (38%), а в 2015 р. кількість спільних напрацювань зменшилася до 7 (33%). Отже, контент-аналіз свідчить про стійку стабільність у представленні публікацій, написаних у співавторстві жінками і чоловіками.

Підкатегорію "співавтори-жінки" найменше представлено на сторінках фахового часопису. Загалом, жінки у співавторстві опублікували 15 статей (24%), що становить 19% гендерної сегрегації на користь співавторів-чоловіків. Як свідчить дослідження, 2013 р. ця підкатегорія презентувала 5 публікацій (33%). Наступними роками (2014—2015) жінки, як колектив авторів, продемонстрували не кращі результати, оприлюднивши відповідно 4 (27%) і 6 статей (40%). Відзначимо не лише незначну кількість публікацій, написаних жінками у співавторстві, а й слабку тенденцію до активізації інноваційної діяльності слабкої статі у сфері ІТ у бібліотеці, що й позначилося на кількості матеріалів.

У ході контент-аналізу публікацій, представлених у рубриках "Проблеми інформаційного суспільства", "Автоматизовані технології і системи", "Електронні ресурси. Електронні бібліотеки", зазначимо, що найактивнішою, про що свідчать і попередні дані, є категорія співавторів-чоловіків — 19 статей (70%), тоді як жінки у співавторстві представили лише 8 матеріалів (30%) (діагр. 3).

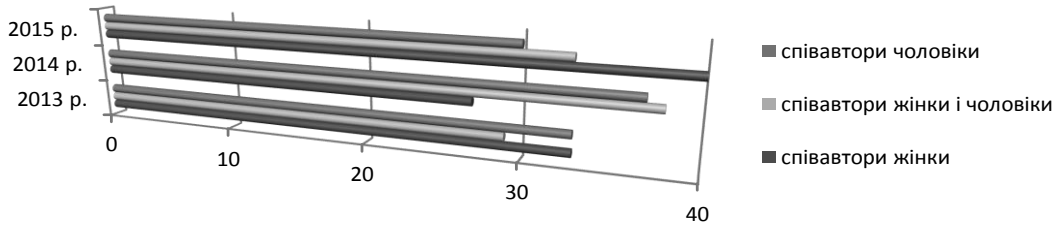

Рис. 2. Характеристика гендерної сегрегації співавторів статей журналу "Наукові й технічні бібліотеки" за 2013—2015 рр.

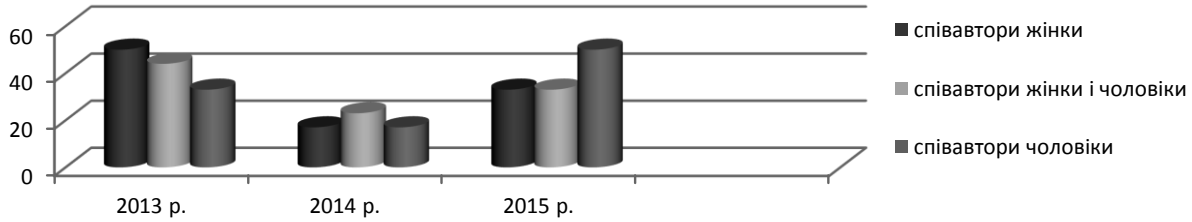

Діагр. 3. Динаміка гендерної сегрегації співавторів статей журналу "Наукові й технічні бібліотеки" за 2013—2015 рр. у рубриках, присвячених ІТ

У межах означених рубрик співавтори-чоловіки оприлюднили 12 статей, зокрема в 2013 р. проблеми ІТ у бібліотеці порушено в 4 матеріалах (33%), тоді як 2014 р. був менш продуктивним для цієї під категорії — лише 2 статті (17%). У 2015 р. кількість публікацій у співавторстві чоловіків зросла до 6 (50%) і становила половину всіх матеріалів за аналізований період.

Зафіксована у дослідженні сукупність матеріалів, написаних у співавторстві жінками і чоловіками в цих рубриках, становила 9 статей. У 2013 р. представлено найменшу кількість публікацій підкатегорії — 3 (44%). У 2014 р. на сторінках журналу виявлено 2 дослідження (23%), а впродовж 2015 р. число інформаційних повідомлень із проблем ІТ у бібліотеці, написаних у співавторстві жінками і чоловіками, зросло — 4 статті (33%).

Динаміка презентації робіт, написаних у співавторстві свідчить, що цю підкатегорію на сторінках журналу представлено найменше. Колективні напрацювання співавторів-жінок становлять 6 статей, зокрема за 2013 р. опубліковано 3 (50%), і це найвищий показник за весь досліджуваний період; за 2014—2015 рр. жінки, як колективні автори, не робили наголос на проблемах, які торкаються ІТ, оприлюднивши в зазначених рубриках відповідно 1 і 2 статті (17 і 33%).

Аналізуючи викладене, підсумуємо, що матеріали з висвітлення питань ІТ у бібліотеці, написані у співавторстві, демонструють очевидну гендерну асиметрію, яка свідчить про перевагу чоловіків у сфері ІТ, судячи з кількості публікацій у фаховому виданні і, відповідно, числа посад, які обіймають чоловіки в ІТ-відділах бібліотеки.

Незважаючи на те, що чоловіки домінують як співавтори статей з проблем ІТ, результати контент-аналізу уможливили висновки, що журнал "НТБ" ілюструє загалом помірну гендерну сегрегацію, кількість авторів-жінок становить більшість, і це значний прогрес.

Для порівняння наведемо статистичні дані досліджень, проведених автором на прикладі професійних журналів США з бібліотечної справи за 2004—2015 рр. Результати виявили гендерну сегрегацію між авторами-жінками (44%) й авторами-чоловіками (56%) у 12% (на користь чоловіків) [2]. Аналогічною була статистика, яку отримали зарубіжні фахівці, зокрема М. Хакансон за 1980—2000 рр. [4] і М. Ламонт за 2006—2007 рр. [5]. Ці відомості збігаються з даними Асоціації наукових бібліотек (ARL), які доводять, що чоловіки частіше обіймають посади керівників ІТ-відділів у книгозбірнях [3].

Статистика контент-аналізу дає підстави вважати, що все більше жінок опановують ІТ і застосовують здобуті знання в бібліотеці. На нашу думку, в епоху цифрової революції керівництво книгозбірень неодмінно має проводити роботу з впровадження та освоєння сучасних технологій, залучаючи не лише фахівців-чоловіків, а й жінок, змінюючи усталені стереотипи про чоловічі й жіночі професії.

Безумовно, гендерна нерівність, пов'язана з ІТ-професією, наявна не лише в бібліотечній сфері. Але сьогодні книгозбірні переживають нелегкі часи, пов'язані з пошуком шляхів "виживання", зміною форм і методів роботи відповідно до вимог користувачів епохи інформаційних перетворень. Саме тому жінки мають прагнути до опанування нових технологій, отримання знань, які допоможуть їм витримати конкуренцію й посісти гідне місце у професійному середовищі в епоху глобалізації.

Висновки. У ході контент-аналізу науково-практичного журналу для фахівців бібліотечно-інформаційної та споріднених галузей "Наукові й технічні бібліотеки" за 2013—2015 рр. щодо гендерної сегрегації авторів статей виявлено наявність помірної гендерної асиметрії. Хоча в бібліотеці працюють переважно жінки, а чоловіки становлять лише третину співробітників, чисельність слабкої статі як авторів публікацій на сторінках фахового видання з технічним ухилом і відповідно у ІТ-відділах бібліотеки незначна, що пов'язано з гендерними стереотипами у сфері ІТ.

Згідно з результатами дослідження, виокремимо основні ознаки гендерної сегрегації: майже рівномірне представлення наукових публікацій серед жінок і чоловіків, які представляють сферу ІТ у бібліотеці (враховуючи, що жіночий контингент серед співробітників становить більшість); значна кількісна перевага співавторів-чоловіків; чоловіки ІТ-спеціальностей частіше співпрацюють з колегами-жінками в розробці спільних проектів, про що свідчать публікації з проблем ІТ, написані у співавторстві; простежуємо незначну тенденцію до зростання кількості жінок серед авторів публікацій у фахових виданнях з бібліотечної справи з технічним ухилом.

Вивчення проблем гендерної сегрегації в ІТ-сфері бібліотеки дало змогу зробити висновки про те, які методи впливу були б найефективнішими у розв'язанні цього питання а саме: збільшення освітніх можливостей, упровадження програм наставництва для молодих фахівців, застосування професійних і економічних стимулів.

На нашу думку, дієві такі кроки:

— організація навчання на роботі;

— матеріальне заохочення жінок, які прагнуть підвищувати професійний рівень;

— залучення жінок до навчання на короткотермінових курсах з ІТ;

— збільшення кількості жінок на керівних посадах, у тому числі у відділах, пов'язаних з ІТ-сферою;

— вивчення гендерних особливостей жінок керівниками навчальних закладів для створення ефективної системи професійної освіти, зокрема у сфері ІТ.

Список використаної літератури

1. *Научные* и технические библиотеки. — Режим доступа: http://www.gpntb.ru/ntb/. — Загл. с экрана.
2. *Полевик С.* Гендерные аспекты применения информационных технологий в библиотеке / С. Полевик // Международный научный журнал = International Scientific Journal. — 2016. — № 2. — С. 28—31.
3. *Association* of Research Libraries. — Режим доступа: http://www.arl.org/. — Загл. с экрана.
4. *Hakanson M.* The Impact of Gender on Citations: An Analysis of College & Research Libraries, Journal of Academic Librarianship and Library Quarterly / M. Hakanson // College & Research Libraries. — 2005. — № 66. — С. 312—22.
5. *Lamont M.* Gender, Technology, and Libraries / M. Lamont // Information technology and libraries. — 2009. — № 9. — С. 137—142.

В статье проанализированы гендерные аспекты положения женщин в качестве ИТ-специалистов в библиотеке. Характеристика данного вопроса представлена на основе анализа профессионального журнала "Научные и технические библиотеки", направленного на определение особенностей гендерной сегрегации авторов публикаций. Автор предложил пути преодоления гендерного неравенства среди ИТ-персонала библиотеки.

The article analyzes the gender dimensions of the situation of women as an IT specialists in the library. Characteristic of this issue is presented based on the analysis of the professional journal "Scientific and Technical Libraries", aimed at identifying the features of gender occupational segregation authors of publications. The author suggested ways to overcome gender inequalities among the IT staff of the library.

Надійшла до редакції 17 серпня 2016 року